

İlkokul Sınıf Öğretmenlerinin Türkiyeli ve Suriyeli Öğrencilerin Birbirlerine İlişkin Tutumlarına Yönelik Deneyimleri: Gruplararası Tutum

Abbas Türnüklü¹, Özlem Serap Özkan², Mustafa Tercan³

Türnüklü, A., Özkan, Ö. S. ve Tercan, M. (2021). İlkokul sınıf öğretmenlerinin türkiyeli ve suriyeli öğrencilerin birbirlerine ilişkin tutumlarına yönelik deneyimleri: Gruplararası tutum. *Nesne*, 9(21), 656-673. DOI: 10.7816/nesne-09-21-11

Anahtar kelimeler

Gruplararası tutum, gruplararası temas, gruplararası arkadaşlık, göç, ilkökul

Keywords

Intergroup attitudes, intergroup contact, intergroup friendship, immigration, primary school

Öz

Bu çalışmada, Türkiyeli ve Suriyeli ilkökul öğrencilerinin birbirlerine ilişkin tutumları, sınıf öğretmenlerinin deneyimleri çerçevesinde incelenmiştir. Çalışma, nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Sınıf öğretmenlerinden derinlemesine ve detaylı veri toplamak için yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 6 erkek, 34 kadın olmak üzere toplam 40 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenlerden toplanan nitel veriler, tematik analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, aynı sınıflarda birlikte eğitim gören yerleşik ve göçmen öğrencilerin birbirlerine ilişkin tutumlarını ve davranışlarını belirleyen en önemli etkenlerin ortak dil ve iletişim, gruplararası arkadaşlık, kabul görme, dışla(n)ma, iç-grup dayanışması, öğretmen tutumları ve ailenin tutumları olduğu bulunmuştur. Buna ek olarak, göçmen öğrencilerin Türkçe konuşan öğrencilerle aynı sınıflarda birlikte ders görmelerinin, ortak dili genellikle daha etkin kullanmalarına yardımcı olduğu ve dolayısıyla gruplararası arkadaşlıklar kurmalarına olanak sağladığı görülmüştür. Son olarak, öğretmenlerin sınıf içi davranış ve yaklaşımlarının hem gruplararası tutumların, arkadaşlıkların ve bütünleşmenin gelişmesinde hem de göçmen öğrencilerin derse katılımında ve akademik başarılarının artmasında etkili olduğu ortaya konulmuştur.

Experiences of Classroom Teachers towards Intergroup Attitudes Among Turkish And Syrian Primary School Students: Intergroup Attitudes

Abstract

In the current study, Turkish and Syrian primary school students' intergroup attitudes were examined through the experiences of classroom teachers. The study was designed as a qualitative research. A semi-structured interview technique was used in order to gather detailed data from classroom teachers. The study group consists of 40 classroom teachers, 6 male, and 34 female. The qualitative data collected from teachers were analyzed through the thematic analysis technique. The study revealed that the most important factors that determine the attitudes and behaviors of host and immigrant students in the same classes are common language and communication, intergroup friendship, acceptance, exclusion, in-group solidarity, attitudes of teachers and families. In addition, it has been observed that studying in the same class with Turkish speaking students usually helps immigrant students to use the common language more effectively which, leads them to be less rejected and more accepted, along with the intergroup friendship rather than in-group solidarity. Finally, the study yields that teachers' approaches and behaviors towards their immigrant students are very effective not only in enhancing intergroup contact, friendship, integration, and positive attitudes, but also increasing the immigrant students' participation and academic success.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 6 Ocak 2021

Düzeltilme tarihi: 31 Mayıs 2021

Kabul tarihi: 26 Ağustos 2021

DOI: 10.7816/nesne-09-21-11

¹ Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, abbas.turnuklu(at)deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7209-0768

² Ar. Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, o.se.ozkant(at)gmail.com, ORCID: 0000-0002-1914-750X

³ Uzm. Recep Ersayın İlkokulu, info(at)mustafatercan.com, ORCID: 0000-0002-1801-9610

Okullar, yurt içi ve uluslararası göçün doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrencilerin, aynı sınıflarda birlikte eğitim ve öğretim gördüğü, çok kültürlü sosyal ortamlar haline gelmiştir. Çok kültürlülüğün sonucu olarak yerleşik halkın ve göçmenlerin çocuklarının yaşadığı yeni tip sorunlar, toplumların başa çıkması gereken önemli problemlerden biridir (Vedder ve ark., 2006). Farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrenciler arasında olumlu gruplararası ilişkilerin ve olumlu gruplararası tutumlarının gelişiminin desteklenmesine yönelik yeni çözüm yollarının aranmasına gereksinim duyulmaktadır. Okul ortamında farklı kimliklere sahip öğrenciler, öğretmenler ve veliler arasında olumlu gruplararası tutumların geliştirilmesinin sorumluluğu temel olarak öğretmenlerin omuzlarındadır (Mäkinen ve ark., 2019). Okullar, çoğu göçmen öğrenci için gruplararası temas, arkadaşlık ve kültürleşme açısından merkezi ve eşsiz yerlerdir. Okullar aynı zamanda çok kültürlülük için de vazgeçilmez, doğal toplumsal ortamlardır (Vedder ve ark., 2006). Farklı kimliklere sahip öğrencilerin birlikte uzun süre zaman geçirdiği, öğretmenlerin vermiş olduğu öğrenme etkinlikler çerçevesinde iş birliği yapıp doğrudan etkileşime ve temasa geçtikleri okul ve sınıf ortamı, gruplararası olumlu ilişkilerin ve tutumların geliştirilebilmesi için doğal yaşam alanlarıdır.

Farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip bireyler, okul gibi sosyal ortamlarda fiziksel olarak bir arada olmalarına karşın, hala kimliksel izolasyonlarını sürdürebilmektedirler (Dixon ve ark., 2008). Farklı kimliklere sahip öğrenciler derslerde birlikte öğrenim görmelerine rağmen, teneffüslerde sıklıkla kendi içgruplarındaki öğrenciler ile vakit geçirmeyi tercih edebilirler. Okul ve sınıf ortamı, farklı kimliklere sahip öğrencilerin, birbirleriyle doğrudan temas etmeleri, etkileşime girmeleri, iş birliği yapmaları ve arkadaş olmaları için fırsatlar sunuyor olsa bile, bu ortamlarda her zaman olumlu sonuçlar elde edilememektedir. Vezzali ve arkadaşları (2014), doğrudan temasın her zaman uygulanabilir olmadığını, farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip kişilerin birbirleriyle temas etme fırsatı olsa bile, temas için direnç olabileceğini belirtmektedir. Kişileri aynı mekanlarda bir araya getirmek onların birlikte olumlu temasa geçeceklerinin, ortak hedeflerin etrafında iş birliği yapacaklarının ve samimi arkadaşlıklar kuracaklarının garantisini vermez. Bu nedenle farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrencilerin birlikte uzun zaman geçirdiği sınıf ortamlarının, gruplararası temas ve gruplararası tutum açısından incelenmesine gereksinim duyulmaktadır.

Gruplararası Temas ve Gruplararası Tutum Çalışmaları

Gruplararası temas ve gruplararası tutum arasındaki ilişki çok sayıda araştırmada incelenmiştir. Örneğin ilkökul öğrencilerinin, mültecilere ilişkin tutumlarının incelendiği çalışmada, dört hafta boyunca birer saat verilen eğitim programının, kısa dönemde mültecilere yönelik olumlu tutumların gelişmesine yol açtığı ama uzun dönemde ise etkili olmadığı saptanmıştır. İlave olarak, verilen eğitim programının, katılımcı öğrenciler arasında empatiye yol açmamasına rağmen, öğrenciler arasında bütünleşmeye yönelik kültürleşme stratejilerinin tercih edilmesini arttırdığı saptanmıştır (Turner ve Brown, 2008). 1995-2015 arasında yapılan 50 farklı çalışmanın incelendiği bir meta analiz çalışmasında, farklı dini ve etnik gruplarla ilgili okullarda gerçekleştirilen müdahale programlarının, dış-grup tutumları üzerindeki etkileri incelenmiş ve çalışmada birebir müdahalelerin daha olumlu gruplararası tutumlara yol açtığı saptanmıştır (Ülger ve ark., 2018).

Hollanda'da yapılan bir çalışmada, yerleşik halkın çocukları ile Türkiye'den göç eden ailelerin çocukları arasında deneyimlenen doğrudan gruplararası arkadaşlığın, yerleşik halkın çocukları arasında Türklere karşı daha olumlu tutumlara yol açtığı ortaya çıkmıştır. İlave bir iç-grup üyesi arkadaşının, dış-grup üyesi bir kişi ile temasının ya da arkadaşlığının olduğunun bilinmesi olarak ifade edilen yayılmacı temas (Vezzali ve ark., 2014) yaklaşımı çerçevesinde, öncesinde olumsuz gruplararası tutumlara sahip olan çocukların, yayılmacı gruplararası temasa bağlı olarak dış-grup tutumlarının da geliştiği bulunmuştur (Munniksma ve ark., 2013). Benzer bir çalışmada, göçmenler ile yerleşik halkın üyeleri arasında, video klipleri üzerinden gözleme dayalı olarak deneyimlenen temasın, gruplararası tutumlar üzerindeki etkileri test

edilmiştir. Bu deneysel çalışmada, gruplararası olumlu etkileşimin ve temasın, dış-gruba ilişkin, olumlu tutumların gelişmesine yol açtığı bulunmuştur. İlaveten dış-grup üyelerinin olumlu tasvirlerinin, olumlu gruplararası tutumlara yol açtığı da saptanmıştır. Dış-grup üyesinin sevilebilirliğinin, dış-gruba ilişkin tutumlarda ve dış-gruba ilişkin olumlu anlatılarda aracı değişken olduğu belirlenmiştir. Göçmenlere ilişkin olumlu tutumların, diğer dış-grup üyelerine ilişkin tutumlara da aracılık ettiği bulgular arasındadır (Joyce ve Harwood, 2014).

Bazı çalışmalarda gruplarla temas, olumlu ve olumsuz temas olarak iki kategori çerçevesinde incelenmiştir. Örneğin, üç farklı bağlamda (Amerika Birleşik Devletleri, Hong Kong ve Tayland) gruplararası tutumun yordayıcısı olarak gruplararası olumlu ve olumsuz temas incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, gruplararası olumlu temasın, artan gruplararası olumlu tutumu yordadığı, gruplararası olumsuz temasın ise, artan gruplararası olumsuzluğu yordadığı saptanmıştır. Buna karşın, gruplararası olumsuz temasın, gruplararası tutumlar için daha tutarlı ve güçlü bir yordayıcı olduğu bulunmuştur (Techakesari ve ark., 2015). Bir başka çalışmada ise, olumlu ve olumsuz kişiler arası tutumların, öğrencilerin dış-grup tutumları üzerinde eşit miktarda güçlü olduğu saptanmıştır. İlaveten farklı etnik kimliklere sahip dış-grup üyeleri ile gerçekleşen gruplararası olumlu ve olumsuz temasın, öğrencilerin, dış-gruba yönelik tutumlarında zamanla ortaya çıkan değişimi yordadığı saptanmıştır. Buna ek olarak, dış-grup üyesine ilişkin olumsuz kişiler arası tutumların, grubun tamamına ilişkin tutuma da zarar verdiği bulunmuştur (Stark ve ark., 2013). Benzer bir başka çalışmada ise, gruplararası yayılmacı temasın, doğrudan teması ve gruplararası tutumu yordadığı saptanmıştır. İlaveten, yayılmacı temasın iç-grup normlarını ve gruplararası yeterliği değiştirerek, doğrudan temasın yol açtığı olumsuz dinamiklere karşı kişileri hazırladığı bulunmuştur. Seyrek karşılaşılan olumsuz yayılmacı temasın, olumlu yayılmacı temasın etkilerini azalttığı da belirlenmiştir (Mazziotta ve ark., 2015).

Almanya’da çoğunluk Alman öğrenciler ile azınlık Türk öğrenciler arasındaki doğrudan ve yayılmacı gruplararası arkadaşlığın, dış-gruba ilişkin değerlendirmeler üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada, etnik olarak karma ortamlarda doğrudan gruplararası arkadaşlığın, çoğunluk gruba ait öğrenciler için olumlu dış-grup değerlendirmelerini yordadığı saptanmıştır. Gruplararası arkadaşlık ve gruplararası değerlendirmeler arasındaki ilişkide algılanan sosyal normların aracı etkisi olduğu bulunmuştur. İlaveten, okul yıllarında daha küçük yaşlarda doğrudan gruplararası arkadaşlığı deneyimlemenin olumlu tutumları çoğunluk gruplarda yordadığı, azınlık grup olan Türklere ise yordamadığı saptanmıştır (Feddes ve ark., 2009).

Gruplararası arkadaşlık ve gruplararası tutum arasındaki ilişkinin incelendiği bir başka meta analiz çalışmasında ise, gruplararası arkadaşlığın tüm ölçümlerinin, (dış-grup arkadaşlarıyla harcanan zaman, dış-grup arkadaşlarına kendini açma, dış-grup arkadaşına yakınlık, dış-grup arkadaşının dahil edilip edilmediği konusunda algı, dış-grup arkadaşlarının sayısı ve dış-grup üyesi olan arkadaşlarının çevrelerindeki yüzdesi) genellikle gruplararası tutumlarla anlamlı ilişkiler ortaya koyduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, özellikle bir kişinin dış-gruptan arkadaşı ile geçirdiği zamanın ve dış-grup arkadaşlarına kendini açmasının en büyük etkiyi verme eğiliminde olduğu bulunmuştur (Davies ve ark., 2011).

Yukarıda yer verilen çalışmalarda görüldüğü gibi, gruplararası doğrudan ve dolaylı temas deneyimlerinin gruplararası ilişkilerin gelişmesinde ve gruplararası olumlu tutumların ortaya çıkmasında, dış grup üyelerinin olumlu değerlendirilmelerinde etkili olduğuna ilişkin kesitsel araştırma sonuçları yer almaktadır. Bu ilişkiyel çalışmalardan farklı olarak mevcut çalışmada, doğrudan uzun yıllardır birlikte aynı sınıfa paylaşan, öğrenme etkinliklerine birlikte dahil olan Türkiyeli ve Suriyeli ilkökul öğrencilerinin birbirlerine ilişkin tutumları, onları her gün doğrudan gözlemleyen ve haftada 25-30 saat derslerine girerek onlarla etkileşimde bulunan sınıf öğretmenlerinin gözlerinden incelenmesi hedeflenmektedir. Böylece gerçek yaşama ait bilgiler birinci elden toplanmış ve değerlendirilmiş olacaktır.

Türkiye’de ilk defa büyük bir göç dalgası ile karşılaşmış ve göçün ortaya çıkardığı sorunlarla doğrudan yüzleşilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün

(<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) web sayfasında ülkemizde kayıtlı geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacı sayısının, 19 Mayıs 2021 itibarıyla, 3 milyon 670 bin 717 kişi olduğu belirtilmektedir. Suriyeli sığınmacıların 0-18 yaş grubundaki çocuklarının sayısı 1 milyon 739 bin 764'dür. Geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacı çocukların önemli bir kısmı Türkiye'de devlet okullarında, Türkiyeli öğrenciler ile birlikte aynı sınıflarda eğitim ve öğretim görmektedir. Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birlikteliği, Allport (1954)'un belirtmiş olduğu dört koşul olan gruplararası eşit statü, gruplararası ortak amaç, gruplararası işbirliği ile otoritelerin, geleneklerin ve yasanın desteği koşullarını nispeten yerine getirmektedir. İlaveten aynı sınıflarda eğitim gören, Türkiyeli ve geçici koruma kapsamındaki Suriyeli öğrenciler arasında uzun süren doğrudan ve dolaylı etkileşimin ve temasın sonucunda zamanla ortaya çıkan gruplararası arkadaşlığın süreçte özel bir önemi olacağı söylenebilir. Gruplararası arkadaşlığın, gruplararası temas hipotezinin tüm temel koşullarını karşıladığı da söylenebilir (Pettigrew, 1997). Bu çalışmada aynı sınıflarda birlikte eğitim ve öğretim gören Türkiyeli ve Suriyeli ilkökul öğrencilerinin birbirlerine ilişkin tutumları, sınıf öğretmenlerinin gözünden incelenmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın amacı, aynı sınıflarda birlikte eğitim gören Türkiyeli ve geçici koruma altındaki Suriyeli ilkökul öğrencilerin birbirlerine ilişkin tutumlarını, sınıf öğretmenlerinin deneyimlerine ve gözlemlerine bağlı olarak onların dilinden görüşme verilerine dayalı olarak derinlemesine ve detaylı olarak incelemektir.

Yöntem

Bu araştırma, nitel bir çalışma olarak yapılandırılmış ve nitel araştırma yaklaşımlarından, fenomenolojik yaklaşım ve tematik analiz kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik yaklaşımın odağında, kişilerin bir fenomen veya kavramla ilgili somut, yaşanmış "deneyimlerinin" açıklanması bulunmaktadır (Creswell, 2013; Johnson ve Christensen, 2014; Merriam, 2013). Bu süreçte odaklanılan temel konu insan deneyimlerinin incelenmesidir. Kişilerin dünyaya ilişkin algıları ve deneyimleri temel çalışma odağıdır (Langdridge, 2007). Bu yaklaşımın benimsenmesinin nedeni, çalışmada, ilkökul sınıf öğretmenlerinin aynı sınıflarda birlikte eğitim gören, Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birbirlerine yönelik tutumlarına ilişkin, somut, yaşanmış deneyimlerine, gözlemlerine ve algılarına odaklanılmış olmasıdır. Araştırmada, Türkiyeli ve geçici koruma altındaki Suriyeli ilkökul öğrencilerinin birbirlerine ilişkin tutumlarına yönelik, ilkökul sınıf öğretmenlerinden, deneyimlerine yönelik detaylı veri toplamak için yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Katılımcılar

Bu araştırmanın çalışma grubunu, ilkökullarda sınıf öğretmeni olarak görev yapan 6 erkek, 34 kadın olmak üzere toplam 40 kişi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun oluşturulmasında ölçüt örnekleme tekniği benimsenmiştir (Patton, 2014). Araştırmada görüşme yapmak için sınıf öğretmenlerinin seçilmesinin nedeni, sınıf öğretmenlerinin birinci sınıflarda haftada 30 saat, ikinci ve üçüncü sınıflarda 28 saat ve dördüncü sınıflarda ise 26 saat ders girmeleri nedeniyle, Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin sınıf ortamındaki temasını, etkileşimini ve arkadaşlıklarını doğrudan ve yoğun bir şekilde gözleme şansı bulmalarıdır. Sınıf öğretmenlerinin seçiminde, sınıflarında birden fazla Suriyeli öğrencinin, Türkiyeli öğrencilerle birlikte eğitim-öğretim görmesi koşulu referans alınmıştır.

Son yıllarda yoğun göç dalgasıyla karşılaşan ülkemizde, Türkçeyi etkin kullanamayan çok sayıda göçmen öğrencilerle, Türkiyeli öğrenciler, aynı sınıflarda birlikte eğitim almaktadır. Dolayısıyla Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birbirlerine ilişkin yaklaşımlarının, davranışlarının ve tutumlarının, sınıf öğretmenlerinin gözünden derinlemesine incelenmesine gereksinim duyulmaktadır. Bu çerçevede 40 sınıf öğretmeni ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve nitel veriler toplanmıştır. Sınıf öğretmenlerinin ifadeleri verilirken "K3-K-K5" şeklinde kısaltmalara yer verilmiştir. Bu kısaltmadaki birinci "K" katılımcıyı ve

katılımcı numarasını (örn., K3: Katılımcı 3); ikinci “K/E” katılımcının cinsiyetini (K: Kadın, E: Erkek), üçüncü “K” ise, sınıf öğretmenlerinin meslekteki kıdem yılını işaret etmektedir.

Veri Toplama Araçları

Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler: Araştırmada, nitel veri toplamak için yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. İlkokullarda çalışan sınıf öğretmenleri ile görüşme yapılırken, görüşmede ortaklık ve aynılık sağlamak için görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme sorularının hazırlanması aşamasında, alanyazında yer alan ve birçok gruplararası tutuma ilişkin çalışma ve veri toplama süreçleri referans alınarak (Ramiah ve ark., 2015; Chen ve Graham, 2015; Turner ve Feddes, 2011) açık uçlu görüşme soruları oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan açık uçlu sorular aşağıda yer almaktadır.

1. Türk öğrenciler, Suriyeli öğrenciler ile okulda bir arada iken kendilerini ne ölçüde:
  - a) Güvende hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?
  - b) Değerli hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?
  - c) Rahat hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?
  - d) Mutlu hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?
  - e) Olumlu duygular içinde hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?
2. Suriyeli öğrenciler, Türk öğrenciler ile okulda bir arada iken kendilerini ne ölçüde:
  - a) Güvende hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?
  - b) Değerli hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?
  - c) Rahat hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?
  - d) Mutlu hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?
  - e) Olumlu duygular içinde hissederler? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?

İşlem

Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirildikten sonra, alanda çalışan beş akademisyenden uzman görüşü alınmıştır. Getirilen eleştiriler doğrultusunda, görüşme formu ve sorular yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra pilot çalışma için üç uygulama yapılmıştır. Görüşme formuna ait soruların, görüşme yapılan kişiler tarafından aynı şekilde anlaşıldığı görülünce, uygulamalara devam edilmiştir. Pilot çalışmada elde edilen veriler de çalışmada kullanılmıştır. Çalışmada veriler 40 sınıf öğretmeni ile görüşme yapılarak “2017” yılında toplanmıştır.

Geliştirilen görüşme formuna ait sorular, sınıf öğretmenlerine sorulduktan sonra, cevaplar birebir not edilerek, araştırmanın nitel verileri toplanmıştır. Veriler, İzmir’de Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin yoğun olarak birlikte eğitim gördüğü “3” ilkokuldan toplanmıştır. Bu okulların seçilmesinin nedeni, hem Suriyeli öğrencilerin sayılarının çok olması hem de okul yönetiminin çalışmanın yapılmasına izin vermeleridir. Çalışmanın yapıldığı dönemde, sınıf öğretmenleri ile çalışma yapılırken, deneyimlerini samimi ve rahat anlatabilmeleri için, onların istekleri çerçevesinde ses kaydı alınmamıştır. Tüm görüşmeler, görüşme esnasında yazılarak kaydedilmiştir. Her bir görüşme 60-90 dakika arasında sürmüştür. Her bir görüşme tek seferde tamamlanmıştır.

Türkiyeli ve Suriyeli ilkokul öğrencilerinin birbirlerine ilişkin tutumlarına yönelik sınıf öğretmenlerinden toplanan nitel veriler bilgisayar ortamına aktarılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada toplanan nitel verilerin analizinde, tematik analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Tematik analizin kullanılmasının nedeni, sınıf öğretmenlerinin kişisel deneyimlerini, anlamlandırmalarına ve öznel gerçekliklerinin aktarılmasına olanak tanıyan bir yaklaşım olmasıdır (Braun ve Clarke, 2006).

Analiz sürecinde öncelikle, her bir görüşme sorusuna, tüm sınıf öğretmenlerinin verdiği yanıtlar alt alta sıralanmıştır. Daha sonra, her bir soruya ait yazılı metin, defalarca okunarak ortak benzer içerikteki, ayırıcı ve birbiriyle uyumlu ve öne çıkan temalar belirlenmiştir (Braun ve Clarke, 2006; Ntontis ve ark., 2018). Metinde geçen, önemli görülen, dikkat çeken, örüntü oluşturan, anlam ortaklıkları, söz öbekleri ve tekrar eden, benzer içeriğe sahip anlam kümeleri belirlenmiştir. Araştırma sorusuyla ilgili olan, tekrar eden, öne çıkan ve içeriksel benzerlikler taşıyan bu anlam öbekleri ve ortaklıkları sınıf öğretmenlerinin ifadelerine bağlı olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu anlamlar, üst kavramlar, anlam grupları ve öbekleri, tekrar benzerliklerine bağlı olarak yeniden kategorize edilmiş ve veri azaltma sürecinde kullanılacak “tematik kodlar” haline getirilmiştir. Bu süreçte, her bir soruya ait metinler, önceden geliştirilmiş ve belirlenmiş bu tematik kodlar çerçevesinde kodlanarak azaltılmıştır. Daha sonra nitel verileri okuyucuya karşılaştırmalı olarak sunulacak hale getirebilmek için, tekrar eden ve benzerlik taşıyan sınıf öğretmenlerinin ifadeleri azaltılarak, bu ifadelere; farklı, orijinal ve birbirini en az kapsayacak şekilde metinde doğrudan yer verilmiştir. Bu süreçte sınıf öğretmenlerinin Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilere yönelik ifadeleri karşılaştırmalı olarak ayrı ayrı verilmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan temalar, dil ve iletişim, gruplararası arkadaşlık, kabul görme, dışlama, iç-grup dayanışması, öğretmen tutumu ve ailelerin tutumudur. Her bir tema ile ilişkili olan öğretmen ifadeleri, Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilere yönelik karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Etik ve Geçerlik Güvenirlik Önlemleri: Nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması için belirli kriterlerin ve prensiplerin izlenmesi gerekmektedir (Yanık ve Akansel, 2019). Araştırma gerçekleştirilirken etik ilkeler çerçevesinde öncelikle görüşme formu farklı akademik geçmiş ve deneyime sahip eğitim psikoloğu, sosyal psikolog ve öğretmen/okul yöneticisi tarafında birlikte çalışılarak geliştirilmiştir. Çalışmaya başlanmadan önce, görüşme formu ve sorulara ilişkin alanda çalışan beş akademisyenden uzman görüşü alınmıştır. Görüşme formu, uzman görüşleri çerçevesinde revize edildikten ve son hali verildikten sonra, fakülte etik kurulundan etik kurul izin belgesi alınmıştır. Etik kurul izni, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Etik Kurulu’ndan “22.02.2017 tarih”, “toplantı sayısı 17” ve “karar 4”, olarak alındıktan sonra, İzmir İl Millî Eğitim Müdürlüğü’ne başvurularak araştırma izinleri alınmıştır. Sonrasında çalışmanın sürdürülmesine izin veren ilkokullarda gönüllülük esasına göre sınıf öğretmenleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İlkokul sınıf öğretmenleri ile görüşmeler gerçekleştirilirken, araştırmanın konusu, amacı ve içeriği hakkında bilgi verilerek, içtenlikle görüşme sorularına yanıt verecekleri teyidi alındıktan sonra görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada görüşme yapılan sınıf öğretmenlerinin isimleri yerine, kod isimler kullanılarak sınıf öğretmenlerinin gizliliği korunmuştur. Araştırmanın yapıldığı dönemde Suriyeli öğrenciler ile araştırma yapılmasına izin verilmediği için öğrencilerle ilgili olarak sınıf öğretmenleri ile çalışılması tercih edilmiştir. Araştırmada tüm görüşmeler ikinci araştırmacı tarafından yazılarak kayda geçilmiştir. Daha sonra yazılan bu dokümanlar bilgisayar ortamına aktarılmış ve analizler gerçekleştirilmiştir.

Lincoln ve Guba (1985, aktaran Arastaman ve ark., 2018), nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliğin inandırıcılık, aktarılabirlik, güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik ile gerçekleşeceğini belirtmişlerdir. İnandırıcılık bulguların, sosyal gerçeklikle ne düzeyde uyumlu olduğunu ifade etmektedir (Arastaman ve ark., 2018). Çalışmada inandırıcılığın gerçekleşmesi için derin ve detaylı betimleme ile katılımcıların kişisel özelliklerine ilişkin detaylı bilgi verilmesi gerekmektedir. Bu araştırmada da araştırma süreci ve görüşmelerin yapıldığı sınıf öğretmenlerinin ifadeleri detaylı olarak ele alınmıştır (Yanık ve Akansel, 2019). Bu çalışmada inandırıcılığın sağlanması için herkese aynı sorular, görüşme formu kullanılarak, standart şekilde sorulmuştur. Araştırmadan çekilmek isteyen sınıf öğretmenlerinin bunu rahatlıkla yapabileceklerine ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur. Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birbirlerine yönelik tutumlarına ilişkin ilkokul sınıf öğretmenlerinin ifadeleri analiz edilerek, benzerlik ve farklılıklar karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur. Bu süreç farklı mesleki deneyim ve kimliklere sahip eğitim psikoloğu, sosyal psikolog ve eğitimci olan üç farklı araştırmacı tarafından derinlemesine incelenerek gerçekleştirilmiştir. Her bir durum için oluşturulan tema ve

katgoriler, karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Her bir tema doğrudan sınıf öğretmenlerin ifadelerinden alınan alıntılarla desteklenmiştir (Arastaman ve ark., 2018; Girgin ve Şahin, 2019).

Aktarılabirlik; detaylı şekilde çalışılan olguyu betimleme, doğrudan alıntılara yer verme ve okuyucu için anlaşılır ve yalın bir dil kullanma ile gerçekleştirilir (Girgin ve Şahin, 2019; Yanık ve Akansel, 2019). Bu araştırmada ise, araştırma süreci ve bulgular, detaylı şekilde karşılaştırmalı olarak aktarılmıştır. İlkokul sınıf öğretmenlerinin ifadeleri doğrudan yapılan alıntılarla sunulmuştur.

Bulgular

İlkokullarda çalışan sınıf öğretmenlerinin, aynı sınıflarda birlikte eğitim gören Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birbirlerine ilişkin tutumlarına yönelik görüşleri analiz edildiğinde, öne çıkan temel temalar dil ve iletişim (ortak dil olarak Türkçenin etkin kullanımı); gruplararası arkadaşlık ve arkadaşlığın zamana bağlı değişimi; kabul görme; dışla(n)ma; iç-grup dayanışması; öğretmenlerin tutumu ve ailelerin tutumu olarak sıralanmaktadır. Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birbirlerine ilişkin tutumlarını etkileyen faktörlere yönelik ilkokul sınıf öğretmenlerinin ifadeleri karşılaştırmalı olarak aşağıda verilmiştir.

Dil ve İletişim: Ortak dil olarak Türkçe'nin etkin kullanımı

Ortak dil olan Türkçenin etkin kullanımı; aynı sınıfta eğitim ve öğretim gören Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birbirlerine ilişkin tutumlarını etkileyen en önemli tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınıf öğretmenlerinin Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin dil ve iletişimle ilgili deneyimlerine yönelik ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Türkiyeli: ---

Suriyeli: Hepsi dil bilen ile dil bilmeyen şeklinde ayrılabilir. Bilen daha değerli, daha rahat, daha mutlu ve olumlu. Diğerleri görece daha negatif bu konularda. (K11-K-K20)/ Dil sorunu olmasa iyice bir anlatabilseler oraya göre burada daha iyi hissedecekler. (K23-K-K35)/ Bu sene daha rahatlar ama dil de bilseler çok daha rahat hissederler...(K13-K-K20)/ Rahat hiss ediyorlar. Dil bilmeyen çok rahat hissedemiyor. Hafif, sonradan dil öğrenen çocuk mesela sınıfta bayağı sıkılıyor. Çok anlamadığı için... (K14-K-K15)/ Çok mutlular. Bir tek mutlu olmayanım tam Türkçe bilmeyen çocuğum. O da bir öğrense mutlu olacak ama hepsi seviyorlar okulu, severek geliyorlar okula onu biliyorum. (K35-K-K18)/ ... Dilde ilk başta sıkıntı vardı. Çok fazla Türkçe bilmiyorlardı ama şimdi daha iyiler. ... (K4-K-K12)

Aynı sınıfta eğitim ve öğretim gören Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birbirlerine ve sınıfa yönelik algılarını belirleyen en temel konunun, Türkçenin etkin kullanımı olduğu söylenebilir. Sınıf öğretmenleri bu konuda Türkiyeli öğrencilere yönelik herhangi bir şey söylemez iken, Suriyeli öğrencilerin deneyimlerine ilişkin önemli ifadelere yer vermişlerdir. Sınıf öğretmenleri, Suriyeli öğrencilerin, Türkçeyi etkin kullandıkları takdirde, daha rahat, mutlu, olumlu, değerli, iyi hissettiklerini; ancak Türkçeyi etkin kullanamadıklarında ise sınıfta oldukça sıkıldıklarını, dersi anlamadıklarını ve mutsuz oldukları ve kendilerini rahat hissetmediklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla sınıf öğretmenlerinin sınıf içi deneyimleri referans alındığında, Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birbirlerine yönelik ilişkilerini, algılarını, tutumlarını ve Suriyeli öğrencilerin genel olarak sınıf atmosferine yönelik algılarını belirleyen en önemli konulardan bir tanesinin Türkçenin, Suriyeli öğrenciler tarafından ikinci dil olarak etkin kullanılması olduğu söylenebilir.

Gruplararası Arkadaşlık ve Arkadaşlığın Zamana Bağlı Değişimi

Aynı sınıflarda eğitim gören Türkiyeli ve geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin deneyimledikleri gruplararası arkadaşlıklar ve bu arkadaşlığın zamana dayalı dönüşümüne ilişkin sınıf öğretmenlerinin ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

Türkiyeli: Şu an sıkıntı yok. İlk başta vardı. Tedirginlerdi. Tanımıyorlardı. Televizyondan duydukları kadarıyla. ... Tedirginlik oldu ama şu anda aşıldı onlar. Çocuklar birbirini tanıdıktan sonra, o sıkıntılarının olmayacağını anladıkça aşıldı. (K33-K-K20)/ Aslında birlikte oynadıkları için yan yana gördüğüm için de demekki bir güven sağlanmış ki birlikte

olabiliyorlar gibi geliyor bana. Bu da dediğim gibi ilk başta şeydi. Suriyeli Suriyeli ile birlikteydi. Gittikçe bu biraz şey oldu. 3-4 yıl geçti tabii. Daha fazla Türklerle kaynaşma oldu. Bu da güven ortamının artık yavaş yavaş sağlandığını düşünüyorum ben. Birbirlerini daha iyi mi anlıyorlar. Dil daha iyi mi geliyor. Anlama... Ama ilk başlarda şeydi tabiki. Aaaa öğretmenim, o Suriyeli falan. Ben kendi sınıftaki arkadaşımın olacam gibi söylemler vardı. (K12-K-K12)/ Çok rahatlar. Benimsemişler artık. İlk geldiklerinde belki biraz çekingenlik yaşamışlardır ama sonradan ortama baktıklarında bir fark olmadığını görüyorlar. İkisi için de geçerli diyebilirim yani. (K2-K-K11)/ Geçen seneye karşılaştırıyorum yine. Geçen sene olumsuzdu. Geçen sene olumsuzluklar yaşadık. Birbirlerine karşı adapte olma. Birbirlerini benimseme duygusu yoktu geçen sene. İlk sene. Bu sene bunu aştık. Bu sene her iki grup arasında olumsuz, mutsuz bir şey ya da sen Suriyeli'sin, sen Türk'sün diye bir ayrım olmadı, görmedim yani çocuklar arasında... (K6-K-K17)/ Bence gittikçe daha da mutluluk oranları artıyor. Gülen çocuk daha fazla ilk zamanlara göre. 3 yıl öncesine göre. (K12-K-K12)

Suriyeli: *Dedim ya başlarda zaten birbirleriyle kavga ediyorlardı. Suriyeli yaptı vs. gibi söylemler. Bu algı vardı. Bunu ortadan kaldırınca hem Türklerin hem Suriyelilerin bu konularda hiçbir sıkıntısı kalmadı. (K18-E-K24)/ Geçen seneden bu zamana çocuklar bu sene daha iyiler. ... Bu sene okula alıştıkları için, yine aynı arkadaşlarıyla, bir sene geçirdikleri arkadaşlarının yanına geldikleri için bu sene daha rahat olduklarını görüyorum. (K13-K-K20)/ ... Kendine gelince o rahatlık oluştu ama sene başında huzursuz oldukları çok belliydi. Oryantasyonda oyunlar oynayınca, böyle hani. Korkulacak bir yer olmadığını anlayınca rahatladılar. Türkler bile kendi ülkesinde yeni bir ortama geldiğinde biz bile sıkıntı yaşıyoruz. Onların yaşadığı böyle güvensizlik daha üst düzeyde bence. (K16-E-K11)*

Sınıf öğretmenleri, Suriyeli öğrenciler ile Türkiyeli öğrencilerin aynı sınıflarda temas ettikleri ilk zamanlarda, tedirginlik, çekingenlik ve kaygı yaşanmasına karşın, zamanla bu olumsuz duyguların tutumların ve davranışların olumlu yönde dönüştüğünü belirtmişlerdir. Farklı sosyal kimliklere sahip öğrenciler, birbirlerini tanıdıkça, birlikte oynadıkça, karşılıklı güven, kaynaşma, benimseme ve adaptasyon sağlanmıştır. Bu sürece, ortak dil olan Türkçenin, Suriyeli öğrenciler tarafından etkin kullanılmasının da katkısı olduğu söylenebilir. Aslında burada ortak dil ve gruplararası arkadaşlık arasında, birbirini besleyen bir döngü bulunmaktadır. Zamana ve geçen yıllara bağlı olarak, Suriyeli öğrencilerin, Türkçeyi etkin kullanma becerilerine ve yeterliklerine bağlı olarak, Türkiyeli öğrenciler ile gelişen arkadaşlık ilişkilerinin eş zamanlı gelişiminin, birbirini destekler ve besler nitelikte olduğu söylenebilir.

Kabul Görme

Türkiyeli ve geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin ilişkilerine yönelik, sınıf öğretmenlerinin öne çıkardığı bir başka önemli tema ise “kabul görme” temasıdır. Sınıf öğretmenlerinin hem Türkiyeli hem de Suriyeli öğrencilere yönelik ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

Türkiyeli: *Birlikte oyun oynuyorlar, bakıyorum. İp atlıyorlar tenffüslerde. Ortam olduğu zaman oynuyorlar. Geçen sene pikniğe gittik, birlikte oynadılar. Mutlular yani çok sorun etmiyorlar. Çok aman aman mutlu değiller ama mutlular. Kabullenmekten başka çareleri olmadığını farkındalar. (K37-K-K19)/ Değerli de hissediyor çünkü sınıfta bir şey yapılıyorsa bu ayrım yapılmadan hem Türkiyeli öğrenciye yapılıyor hem Suriyeli öğrenciye yapılıyor. Bir etkinlik olursa her ikisi de dahil oluyor. (K6-K-K17)*

Suriyeli: *Mutlular kendi aralarında, iyiler. Kendilerini dışlanmış hissetmediklerinden heralde. Gayet normal hayatlarını devam ettiriyorlar. (K2-K-K11)/ Bizimkilerden ilgi gördükleri zaman çok mutlu oluyorlar. Kendilerini oyuna aldıkları zaman çok mutlu oluyorlar. İçlerinde 6 kişi var. Altı kişinin biriyle ikisiyle ilgilendikleri zaman. ...Kendilerini bana ve diğer arkadaşlarına kabul ettirmek. O bir yarışma içlerinde. Kendilerini bize kanıtlama ve kabul ettirme çabası çok. (K37-K-K19)*

Sınıf öğretmenleri Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin, karma oyunlarda birlikte oyun oynadıklarını, bu oyunların sağladığı olumlu deneyimlerin her iki tarafa da mutluluk olarak yansıdığını ifade etmişlerdir. Ancak, öğretmenler, her iki tarafın da birbirlerini kabullenmekten başka çareleri olmadığını da vurgulamışlardır. Öte yandan öğretmenlerin ayrım yapmaksızın, eşitlik temelli davranışları ve karşılıklı olumlu deneyimleri teşvik etmelerinin, Türkiyeli ve Suriyeli öğrenciler arasındaki ilişkilerin daha olumluya doğru evrilmesine vesile olduğu düşünülebilir. İlaveten Suriyeli öğrencilerin, Türkiyeli öğrencilerden ilgi gördükleri ve oyunlara kabul edildikleri zaman, kabul edilmenin verdiği keyifle daha çok mutlu oldukları da belirtilmiştir. Öğretmenlerin, Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilere ilişkin söylemleri birlikte değerlendirildiğinde, Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birlikte karma gruplarda yaptıkları etkinliklerin, öğretmenlerin eşitlikçi davranışlarının, karşılıklı kabulün, sınıf ortamına olumlu davranışlar olarak yansıdığı, dolayısıyla da Suriyeli öğrencilerin yerleşik halkın kültürünü öğrenmeye daha çok motive olmalarına imkân sağladığı söylenebilir.

Dışla(n)ma

İlkokullarda birlikte eğitim ve öğretim gören Türkiyeli ve geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin arkadaşlık deneyimlerine ilişkin öğretmenlerin öne çıkardığı bir başka önemli tema ise “dışla(n)ma” temasıdır. Bu temaya ilişkin sınıf öğretmenlerinin söylemleri aşağıda yer almaktadır.

Türkiyeli: *Şöyle diyorlar mesela. Bir çocukla kavga ettim demiyor da Suriyeli bir çocukla kavga ettim diyor. (K27-K-K6)/ ...Bazılarının yanına oturmak istemezler mesela gerçekten, vakit geçirmek istemez. Bazı sınıflarda var. Çünkü çocuk sorunlu... (K19-K-K16)*

Suriyeli: *Biraz ayrımcılık hissediyorlardır onu heralde ya. Başka bir ülkede, dil bilmiyor. Ailesi hiç bilmiyor, kendisi yine biraz entegre olmuş. ... (K7-K-K18)/ Değersiz hissediyorlar. Önemsiz ya da değersiz. Dışlandıkları için. (K24-K-K13)/ Velileri belki dışlandıklarını hissediyor olabilir. Sınıf içinde hissetmiyoruz bunu ama sosyal yaşamda daha fazla hissediyorlar bu insanlar bunu. Öğretmenin konumuna ve bakış açısına bağlı olarak sınıfta hissedilmiyor... (K35-K-K18)/... Ötekileştirildiklerini düşünüyorlar...(K38-K-K12)*

Dışlama davranışlarına Türkiyeli öğrenciler üzerinden bakıldığında, sınıf öğretmenleri; Türkiyeli öğrencilerin, Suriyeli öğrenciler ile yaşadıkları olumsuz temas deneyimlerini dile getirirken, öğrencilerin adlarını ifade ederek söylemek yerine, “Suriyeli” gibi kategorik ve bütünsel olarak ifade ettiklerini, bazı Suriyeli öğrencilerin yanlarına oturmak istemediklerini, onlarla vakit geçirmek istemediklerini vurgulamışlardır.

Dışlama konusunda öğretmenlerin ifadelerine, Suriyeli öğrenciler odağa alınarak bakıldığında ise, Suriyeli öğrencilerin kendilerine ayrımcılık yapıldığını hissettikleri, Türkçeyi konuşamamaktan dolayı dışlandıkları, kendilerini değersiz ve önemsiz hissettikleri ve ötekileştirildiklerini düşündüklerine ilişkin ifadeler göze çarpmaktadır. Öğretmenlerin söylemlerinde dikkat çeken en temel konu, Suriyeli öğrencilerin ikinci dil olarak Türkçeyi etkin kullanamamalarının çoğu olumsuz davranış örüntüsünün altında yatan ana neden olduğuna ilişkin vurgudur.

İç Grup Dayanışması

Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin ilişkilerine yönelik, sınıf öğretmenlerinin öne çıkardığı bir başka dikkat çekici tema ise “iç-grup dayanışması”dır. Sınıf öğretmenleri, bu tema çerçevesinde sadece Suriyeli öğrencilere yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır.

Türkiyeli:---

Suriyeli: *Suriyeli öğrenciler çok güvende hissedemiyorlar sanki. ... Teneffüslerde falan görüyorum. Hep birlikte dolaşmaya meyilliler. ...Tedirgin hissediyorlardır yani... (K21-K-K16)/ Zaman zaman olumsuz düşündükleri oluyor. ... Kavgalardan rahatsız oluyorlar. Suriyelilerde gruplaşma daha fazla. Onlar da haklı. Kendi dillerini konuşup kendi kültürlerinden olan insanlarla daha iyi iletişim kuruyorlar. Öyle olduğu zaman sıkıntı oluyor bazen. Bunu kiran aşan çocuklar da var. (K33-K-K20)*

Sınıf öğretmenleri Suriyeli öğrencilerin ilkökul sınıflarında genellikle kendilerini güvende hissetmediklerini, tedirgin hissettiklerini, olumsuz düşündüklerini, dolayısıyla da genelde teneffüslerde sadece Suriyeli öğrenciler ile birlikte dolaşmayı tercih ettiklerini, gruplaştıklarını, kendi anadilleri olan Arapçayı konuşup diğer Suriyeli öğrenciler ile iletişim kurmayı tercih ettiklerini vurgulamışlardır. Sınıf öğretmenlerinin ifadeleri, okullarda Suriyeli öğrencilerin iç-grup dayanışmasına dönük tercihlere yönelmeye açık olduklarını göstermektedir. Ancak konuya tersinden bakıldığında ise, okullarda gruplararası ilişkileri geliştiren karma faaliyetlerin ve etkinliklerin yeterince uygulanmadığına ilişkin bir sonuç da çıkarılabilir.

Öğretmenlerin Tutumu

Sınıf öğretmenlerinin Türkiyeli ve geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin sınıf içi deneyimlerine yönelik olarak öne çıkardığı bir başka önemli tema ise “öğretmen” temasıdır. Sınıf öğretmenleri, kendileri ile ilgili hem Türkiyeli hem de Suriyeli öğrencileri odağa alarak açıklamalarda bulunmuşlardır.

Türkiyeli: %100 güvende hissediyorlar. Bir Muhammet yüzünden %90'a indirebiliriz. O da benim sayemde. Ben varım diye kendini güvende hissediyor çocuklar. Sıkıntı olmayacağını biliyor. İki için de aynı. Nasıl olsa öğretmenimiz burada diyor. Bir sorun olsa yardımcı olur, bizi korur diyor. (K26-E-K19)/ Güvenle bir sıkıntı olduğunu sanmıyorum. Sınıfta en azından yoktur. Teneffüste kavga ediyorlardır ya da zarar veriyorlardır birbirlerine tamam ama sınıfta biz olduğumuz sürece güvenle ilgili bir sıkıntı yok bence. (K36-K-K13)

Suriyeli: Böyle bir düşünce içerisinde olduklarını düşünmüyorum. Gayet güvenliler. Öğretmenlerden asla olumsuz bir şey duymuyorlar. İki öğretmenleri var. Ayırmadan iletişim kuruyor öğretmenler. (K29-K-K12)/ Değerli hissediyorlar. Ben öyle hissettiriyorum. Fabrikadan çıksaydık hepimiz aynı olurduk ama fabrikadan çıkmadık, hepimiz farklıyız diyorum. (K1-K-K21)/ Ben kendi sınıfım için söylüyüm. Onları ayırarak, kendilerini değersiz hissettirecek, kötü hissettirecek hiçbir şey yapmıyorum. Çocukların da yapmasına izin vermiyorum. Diğerine verdiğim ceza neyse gerektiğinde ödül neyse onlara da aynı şekilde davranıyorum. O yüzden değerli hissediyorlardır. (K15-K-K16)/ Rahat. Mesela ben iki Suriyeliyi yan yana oturtmuyorum. Özellikle onlar anlaşılıyor diye. Türkiyeli ile Suriyeli yan yan oturuyor. Özellikle de öyle oturuyorum zaten birbirleriyle kaynaşsınlar diye. (K15-K-K16)

Sınıf öğretmenleri konuyu Türkiyeli öğrencilerin açısından değerlendirdiklerinde, bu öğrencilerin kendilerini sınıf içinde genelde güvende hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu güvenin temel nedeninin, sınıf öğretmenlerinin sınıfta olması, gereksinim duyduklarında kendilerine yardım edileceğine ve korunacaklarına olan inançları olduğunu belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri, Suriyeli öğrencileri odağa koyarak yaptıkları açıklamalarda ise, bu öğrencilerin kendilerini değerli hissettiklerini, ayrımcılık yaşamadıklarını, olumsuz bir şey duymadıklarını, öğrencilerle ayrımcılık yapmadan iletişim kurduklarını, öğrencilere kendilerini değersiz ve kötü hissettirecek bir şey yapmadıklarını belirtmişlerdir. Hem Türkiyeli öğrencilere hem de Suriyeli öğrencilere ilişkin sınıf öğretmenlerinin söylemleri birlikte değerlendirildiğinde, öğretmenlerin sınıflarında fark yaratabilecekleri, gruplararası olumsuz deneyimlerin yaşanmasına da yaşanmamasına da davranışları ve tercihleri ile kaynaklık edebilecekleri belirtilmiştir. Öğretmenlerin istemesi halinde her türlü zorlu koşulda yapıcı, barışçıl ve uzlaştırıcı tavırları ile öğrenciler arasında yapıcı ve barışçıl deneyimlerin yaşanmasına kaynaklık edebileceklerine yönelik mesajlar verilmiştir. Aynı zamanda öğretmenlerin, gruplararası önyargının, dışlanmanın, ayrımcılığın önündeki temel direnç noktası; gruplararası temasın, arkadaşlığın ve ilişkinin gelişimindeki itici güç olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sınıf ortamında gruplararası temasın, arkadaşlığın ve bütünleşmenin sağlanmasındaki anahtar faktörün öğretmen olduğu ve öğretmen gruplararası ilişkiler, gruplararası arkadaşlık, göç ve kültürleşme konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olursa sınıf ve okul ortamında olumlu etki yaratabileceği söylenebilir.

Ailelerin Tutumu

Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin ilişkilerine yönelik sınıf öğretmenlerinin öne çıkardığı bir başka tema ise "aile"dir. Sınıf öğretmenleri, sadece Türkiyeli öğrencilere yönelik olarak aile teması üzerinden açıklamalarda bulunmuşlardır.

Türkiyeli: ... Bir kere önyargılılar Suriyelilere karşı. Aileden de kaynaklı olarak zaten dolmuş bir şekilde geliyorlar. Onların daha çok yapıcı değil de yıkıcı olduklarına inanıyorlar. Var olan yapıyı bozacaklarına inanıyorlar. (K24-K-K13)/ Çocuklar rahatsızlık olarak görmüyorlar da velilerde biraz tedirginlik vardı. Suriyeli sayısı arttıkça sınıfta eyvah nolacak çok kalabalıklaşıyor sınıf falan. Onların belki yaşam tarzları, yaşadıkları davranışlarına yansıyor diye korkular bence. Vuracak, kıracak, olumsuz davranışları çok olacak diye belki. Velilerde çocuklardan çok daha fazla bir tedirginlik vardı. Çocuklarda böyle bir önyargı yoktu. (K15-K-K16)

Suriyeli: ---

Sınıf öğretmenleri Türkiyeli öğrencilerin ebeveynlerinin; çocuklarıyla aynı sınıfta eğitim gören Suriyeli öğrencilere yönelik, olumsuz duygularını ve kişisel önyargılarını yansıttıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler, Türkiyeli öğrencilerin bir kısmının, Suriyeli öğrencilere karşı aileden kaynaklı önyargı ile dolmuş olarak ve onların sisteme yönelik yıkıcı olduklarına ilişkin olumsuz inançlarla sınıfa geldikleri belirtilmektedirler. Özellikle ebeveynlerin, çocuklarıyla aynı sınıflarda eğitim alan Suriyeli öğrencilere yönelik, kaygı ve tedirginlik duygularını çocuklarına yansıttıklarını ifade etmişlerdir.

Tartışma

2011 yılında açık kapı politikası kapsamında, Suriye'den Türkiye'ye gelmeye başlayan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacıların çocukları, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığının aldığı karara bağlı olarak Türkiyeli öğrenciler ile birlikte, aynı okullarda ve sınıflarda eğitim ve öğretim görmeye başlamıştır. Dolayısıyla "10" yıldır Türkiye'de bulunan 1,7 milyon civarında okul yaşındaki göçmenin, eğitim ve öğretimden geri kalmamaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak birlikte eğitim ve öğretim gören yerleşik halkın çocukları ile göçmen çocuklar arasındaki ilişkilerin ve birbirlerine yönelik tutumlarının da karşılaştırılmalı olarak incelenmesine gereksinim duyulmaktadır. Mevcut çalışmada, Haftada 25-30 saat birlikte eğitim ve öğretim faaliyetleri kapsamında zaman geçiren, farklı sosyal kimliklere sahip ilkökul öğrencilerinin birbirlerine ilişkin tutumları, sınıf öğretmenlerinin gözünden incelenmiştir.

Türkiyeli ve Suriyeli ilkökul öğrencilerinin birbirlerine yönelik tutumlarına ilişkin, bulgular bölümünde ifade edilen "dil ve iletişim", "gruplararası arkadaşlık ve arkadaşlığın zamana bağlı değişim", "kabul görme", "dışla(n)ma", "iç-grup dayanışması", "öğretmen tutumları", "ailelerin tutumları" temaları alanyazın ışığında aşağıda tartışılmıştır.

Aynı sınıflarda birlikte eğitim ve öğretim gören Türkiyeli ve Suriyeli ilkökul öğrencilerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve birbirlerine yönelik algılarını belirleyen en temel konunun, ortak dilin, diğer bir ifade ile Türkçe'nin etkin kullanımı olduğu saptanmıştır. Göçmen öğrencilerin, Türkçeyi etkin kullandıkları takdirde kendilerini, daha rahat, mutlu, olumlu, değerli ve iyi hissettikleri; ancak Türkçeyi etkin kullanamadıklarında sınıfta oldukça sıkıldıkları, dersi anlamadıkları, mutsuz oldukları ve kendilerini rahat hissetmedikleri saptanmıştır. Benzer sonuçlar Türnüklü ve arkadaşlarının (2020) okul psikolojik danışmanlarının penceresinden Türkiyeli ve Suriyeli ilkökul öğrencilerinin ilişkilerini inceledikleri çalışmada da ortaya çıkmıştır. Suriyeli öğrencilerin deneyimlerinin olumlu ya da olumsuz olmasını etkileyen en önemli etmenin ortak dili kullanma yeterlikleri olduğu saptanmıştır. Ortak dilin etkin kullanılmasına bağlı olarak, göçmen öğrencilerin okul ortamındaki deneyimlerinin ve gruplararası ilişkilerinin belirlendiği bulunmuştur. Benzer şekilde Vedder ve arkadaşları (2006) göçmenler için yerleşik halkın dilindeki yeterliğin toplumsal katılım, okul materyallerinin öğrenilmesi, eğitim programlarının takip edilmesi ve entelektüel gelişim için temel olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla ortak dil olan Türkçedeki yetersizliğin, Suriyeli öğrencilerin sınıf ortamında hem akademik ve bilişsel gelişimlerinin hem de sosyal ve duygusal gelişimleri ile uyumlarının önünde en temel engel olarak durduğu söylenebilir.

Ortak dilin etkin kullanımının da belirleyici ve etkili olabileceği bir diğer tema ise, "gruplararası arkadaşlık ve arkadaşlığın zamana bağlı değişimi" temasıdır. Sınıf öğretmenleri, yerleşik halkın çocukları ile göçmen çocuklar arasında deneyimlenen temasın ve etkileşimin niceliğinin ve niteliğinin, zamana dayalı olarak nasıl karşılıklı olarak dönüşüm gösterdiğini oldukça çarpıcı olarak belirtmişlerdir. Türkiyeli ve Suriyeli öğrenciler aynı sınıflarda birbirleriyle ilk temas ettiklerinde, karşılıklı olarak tedirginlik, çekingenlik ve kaygı yaşamalarına karşın, zamanla bu olumsuz duyguların, tutumların ve davranışların dönüştüğü saptanmıştır. Farklı sosyal kimliklere sahip öğrenciler, birbirlerini tanıdıkça, birlikte oynadıkça, karşılıklı güven, kaynaşma, benimseme ve adaptasyon sağlandığı belirlenmiştir. Bu sürece, ortak dil olan Türkçenin, Suriyeli öğrenciler tarafından etkin kullanılmasının da katkısı olduğu söylenebilir. Aslında burada ortak dil ve gruplararası arkadaşlık arasında, birbirini besleyen bir ilişki olduğu söylenebilir. Zamana ve geçen yıllara bağlı olarak, Suriyeli öğrencilerin, Türkçeyi etkin kullanma becerilerinin ve yeterliklerinin gelişimine bağlı olarak, Türkiyeli öğrenciler ile gelişen arkadaşlık ilişkilerinin, eş zamanlı gelişiminin, birbirini destekler ve besler nitelikte olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın sonuçları Kormos ve arkadaşlarının (2014), İngiltere'de doğrudan ve dolaylı kültürlerarası temasın, dil öğrenme tutumları ile olan ilişkisini inceledikleri çalışmada elde ettikleri sonuçlar ile paralellik göstermektedir. Bu çalışmada da gruplararası temas deneyiminin uluslararası

öğrencilerin dil öğrenme deneyimi üzerinde olumlu etkisi olduğunu saptanmıştır. Benzer sonuçlar, Tip ve arkadaşlarının (2019) İngiltere’de göçmenler ile yapmış oldukları boylamsal çalışmada da saptanmıştır. Göçmenlerin yerleşik halkın dili olan İngilizceye ilişkin yeterliklerinin, artan gruplararası temas ile ilişkili olduğu, ancak tersi durumunun ise ilişkili olmadığı saptanmıştır. Göçmen kişilerin çoğunluk yerleşik halkın üyeleri ile artan temaslarının, psikolojik iyi oluşlarıyla da ilişkili olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla çoğunluk ile bütünleşmenin göçmenlerin iyi oluşlarını arttırdığı saptanmıştır. Gruplararası temas ve iyi oluş arasındaki ilişkiye, alan yazında sıkça karşılaşılmaktadır. Örneğin engelli olan ve olmayan kişiler arasındaki temas ile psikolojik iyi oluş arasında (Bağcı ve ark., 2018); farklı etnik kimliklere sahip kişilerin olumlu temasları ile iyi oluş arasında (Bağcı, ve Türnüklü, 2019; Bağcı ve ark., 2014) olumlu ilişkiler saptanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın sonuçları ile alanyazında yer alan bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip grupların üyeleri arasında temas ve arkadaşlık yaşanmaya başlandığında, temasın niceliği ve niteliğinin de gelişmesine paralel olarak ilişkilerde, duygularda ve karşılıklı algılarda, tutumlarda ve davranışlarda olumlu dönüşüm sağladığı, paralelinde özellikle azınlık grubun üyelerinin uyumuna ve iyi oluşuna katkı verdiği söylenebilir.

Sınıf öğretmenlerinin Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin temaslarına ilişkin olarak öne çıkardıkları bir diğer önemli tema “kabul görme” teması olmuştur. Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin, ip atlama gibi karma oyunlarla ve piknik gibi okul dışı etkinliklerle karşılıklı deneyimledikleri olumlu yaşantıların sonucu olarak, birbirlerine alıştıkları ve bu yolla birbirlerini kabullenmelerinin sağlandığı görülmektedir. Bu süreçte göçmen öğrencilerin uyumunda, yerleşik halkın çocuklarının, onlara ilgi göstermelerinin ve onları aralarına almalarının, oyunlarına dahil etmelerinin etkili olduğu belirlenmiştir. Farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrencilerin birbirlerine ilişkin algılarının oluşmasında karma etkinliklerin önemli olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Tropp ve arkadaşlarının (2006) yapmış oldukları çalışmada da dört farklı etnik grupta kişilerin genellikle dış-grup ile temaslarında ve etkileşimlerinde güven ve kabul duygularını beklediklerini saptamışlardır. Her iki çalışmanın sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, gruplararası temas ve etkileşimlerde, dışgrup üyelerinin kabulünün önemli bir parametre olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, Türkiye gibi çok sayıda göçmenin bulunduğu eğitim ortamlarında, farklı grupların üyelerinin birbirlerini kabul duygularının geliştirilmesinin, olası temas ve etkileşim deneyimlerinin hem niceliği hem de niteliği ve sürekliliği açısından önemli olduğu söylenebilir.

Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin birbirlerini kabul etmeleri kadar önemli olan bir diğer tema da “dışla(n)ma” temasıdır. Dışlama temasının, Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerde farklı nitelikte yansımaları olduğu görülmektedir. Türkiyeli öğrenciler açısından, herhangi bir sorun yaşandığında, Suriyeli öğrencilerin birey olarak görülmeğe öte, “Suriyeli” ifadesi ile bütünsel olarak kategorize edildiği, kişisel kimlikler yerine grup kimliğinin öne çıkarıldığı, sınıfta yanlarına oturmama, birlikte vakit geçirmeme gibi davranışlar ile somutlandığı saptanmıştır. Suriyeli öğrenciler açısından ise, dışlanmanın sıklıkla hissedildiği ve dışlanmanın sonucu olarak da önemsiz ve değersiz hissetme gibi deneyimler yaşandığı bulunmuştur. Bu süreçte öğretmen davranışlarının anahtar olduğu ve öğretmen yaklaşımlarına bağlı olarak dışlanma deneyimlerinin yaşanabileceği ya da yaşanmayabileceği görülmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşen araştırma sonuçlarına alan yazında da rastlanmaktadır. Farklı sosyal kimliklere sahip öğrencilerin birlikte öğrenim gördüğü çok kültürlü sınıflarda öğretmenlerin etkisini test etmek için yapılan çalışmada öğretmenlerin önyargıları azaltmak için yaptıkları müdahalenin, yerleşik halkın çocuklarının dış-grup tutumlarında ve normlar üzerinde etkisi saptanmamasına karşın, azınlık grubun üyelerinin dış-grup norm algıları üzerinde olumlu gelişme saptanmıştır (Makinen ve ark., 2019). Benzer şekilde çok kültürlü sınıflarda önyargı azaltma müdahalelerinin, gruplararası tutumlar üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan bir başka çalışmada da sınıflarda gerçekleştirilen müdahalelerin, deney grubunun tutumlarında olumlu etki oluşturduğu saptanmıştır (Liebkind ve ark., 2019). Gruplararası önyargı azaltma müdahale programlarının etkisinin test edildiği bu çalışmaların sonuçları ile mevcut çalışmanın sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, sınıf içi müdahalelerin

gruplararası önyargıları ve dışlamayı azaltmada etkili olacağı söylenebilir. Bu süreçte en anahtar kişilerin ise sınıf öğretmenleri olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada Suriyeli öğrenciler ile ilgili öne çıkan önemli bir diğer tema ise, “iç-grup dayanışmasıdır”. Suriyeli öğrencilerin ilkökul sınıflarında kendilerini güvende hissetmediklerinde, tedirgin hissettikleri, olumsuz düşündükleri, dolayısıyla da genelde teneffüslerde sadece Suriyeli öğrenciler ile birlikte dolaşmayı tercih ettikleri, gruplaştıkları, sadece kendi anadilleri olan Arapçayı konuşup, diğer Suriyeli öğrenciler ile iletişim kurmayı tercih ettikleri saptanmıştır. Bu sonuçlar kısmen de olsa Branscombe ve arkadaşlarının (1999) gerçekleştirdikleri çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Bu çalışmada azınlık grupların üyeleri, kendileriyle ilgili gruplararası önyargı, ayrımcılık ya da mağduriyet gibi olumsuz sonuçlar algıladıklarında, grup kimlikleriyle özdeşleşmelerinin arttığı saptanmıştır. Özellikle gruplararası önyargı algılarının iyi oluşu üzerinde olumsuz ve yıkıcı etkileri olduğu, bu olumsuz etkilerin çoğunluk gruba karşı düşmanca duyguların hissedilmesi, kendi iç grubuna ilişkin de artan özdeşleşme olarak yansıdığı görülmektedir. Benzer şekilde Ramos ve arkadaşlarının (2012) gerçekleştirdikleri boyamsal çalışmada da azınlık grupların ayrımcılık algılarının, grup kimlikleriyle özdeşleşmelerine yol açtığı saptanmıştır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar ile alanyazında yer alan sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, algılanan gruplararası ayrımcılık ve önyargıya ilişkin algı ve duygularının, onların kendi sosyal ve kültürel kimliklerine daha güçlü bağlanmalarına yol açtığı söylenebilir. Doğal olarak bu durumda, gruplararası ayrımcılık ve önyargıya ilişkin algı ve duyguların, gruplararası temasın ve yeşik halkın üyeleri ile bütünleşmenin önünde bir set olarak yer alacağı söylenebilir.

Farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrencilerin birlikte eğitim ve öğretim gördüğü sınıflarda öne çıkan bir diğer önemli temanın ise, “öğretmen tutumları” olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, öğretmen davranışlarının anahtar öge olduğu saptanmıştır. Özellikle, öğretmenlerin davranışlarına ve yaklaşımlarına bağlı olarak yerleşik öğrencilerin kendilerini güvende hissettikleri saptanmıştır. Bu güvenin nedeni ise, sınıf öğretmenlerinin sınıfta olması, gereksinim duyduklarında öğretmenlerin kendilerine yardım edeceğine ve onları koruyacağına olan inançları olduğu söylenebilir. Benzer şekilde göçmen öğrencilerin, öğretmen davranışlarına bağlı olarak kendilerini, değerli hissettiklerini, ayrımcılık yaşamadıkları, olumsuz bir şey duymadıkları belirlenmiştir. Sınıf öğretmenlerinin hem Türkiyeli öğrencilere hem de Suriyeli öğrencilere ilişkin söylemleri birlikte değerlendirildiğinde, öğretmenlerin sınıflarında fark yaratabilecekleri, gruplararası olumsuz deneyimlerin yaşanmasına da yaşanmamasına da davranışları ile kaynaklık edebilecekleri belirlenmiştir. Öğretmenlerin gruplararası ilişkiler, temas, arkadaşlık, göç, kültürleşme ve uyum konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olması durumunda farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrenciler arasında, gruplararası bütünleşmenin ve uyumun oluşmasına daha fazla katkı verebilecekleri söylenebilir. Bu çalışmanın sonuçları ile paralel sonuçlara alanyazında da rastlanmaktadır. Örneğin Miklikowska ve arkadaşlarının (2019) İsveç’te göçmenler ile çalışarak gerçekleştirdikleri boyamsal çalışmada algılanan öğretmen desteği ile azalan gruplararası önyargı arasında ilişki saptamışlardır. Öğretmenlerin desteğini daha fazla algılayan gençlerin, dış-gruba yönelik daha az önyargı belirttikleri saptanmıştır. Benzer şekilde, öğretmen desteğini daha çok deneyimleyen sınıflarda, daha az deneyimleyen sınıflara göre dış-gruba yönelik daha düşük önyargı bulunmuştur. İlaveten öğretmen desteğini daha çok deneyimleyen öğrencilerin, dış-gruba daha yüksek düzeyde güven belirttikleri de saptanmıştır. Benzer olarak, Vezzali ve arkadaşlarının (2012) gerçekleştirmiş olduğu çalışmada öğretmenlerin örtük önyargılarının, öğrencilerin örtük önyargılarını yordadığını bulmuşlardır. Bu çalışmanın sonuçları ile alanyazında yer alan sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, öğretmenlerin, gruplararası önyargının, dışlanmanın, ayrımcılığın önündeki temel direnç noktası; gruplararası temasın, arkadaşlığın ve ilişkinin gelişimindeki itici güç olabileceği söylenebilir. Dolayısıyla sınıf ortamında gruplararası temasın, arkadaşlığın ve bütünleşmenin sağlanmasındaki en anahtar faktörün öğretmen olduğu; öğretmen yeterli bilgi ve beceriye sahip olursa sınıf ve okul ortamında gruplararası önyargıların, dışlanmanın ve ayrımcılığın azaltılması, önlenmesi ve dönüştürülmesi açısından olumlu etki yaratabileceği söylenebilir.

Vedder ve arkadaşları (2006), göçmenler için okulun bir şans olduğu ve sosyal ve ekonomik ilerleme için fırsat yarattığını ifade etmektedirler. Öğretmen tutumlarının ve davranışlarının öğrencilerin iyi oluşlarında ve uyumlarında anahtar rol oynadığı ifade edilmektedir. Eğitim fakültelerinde, çok kimlikli ve kültürlü sınıflarda göçmen öğrencilerle nasıl eğitim ve öğretim yapılacağına, sınıf içi sorunların nasıl çözüleceğine ilişkin yeterlik ve beceri kazanmayan öğretmenlerin, sınıflarında tükenmişlik yaşadıkları, göçmen öğrencilerin ise öğrenme etkinliklerinden yeteri kadar yararlanamadıkları ve davranış sorunları gösterdikleri belirtilmektedir. Dolayısıyla göçmenlerin devam ettiği çok kültürlü okullarda, çok kültürlülük konusunda yeterlik kazanan ve çok kültürlülüğe ilişkin olumlu tutumları ve yaklaşımları olan öğretmenlerin ve okul yöneticilerin davranışlarıyla yerleşik halkın çocukları ile göçmenlerin karşılıklı uyumunda, kültürleşmelerinde, akademik gelişimlerinde ve bütünleşmelerinde olumlu etki edebilecekleri ve fark yaratabilecekleri söylenebilir.

Çalışmada özellikle Türkiyeli öğrenciler açısından öne çıkan bir diğer tema ise “ailelerin tutumudur”. Türkiyeli öğrencilerin ebeveynlerinin; göçmenlere ilişkin yaşadıkları tedirginliğe, kaygıya ve korkuya bağlı olarak, sahip oldukları olumsuz duygu, düşünce ve davranışların, çocuklar üzerinden sınıfa taşındığı saptanmıştır. Göçmen öğrenciler ile ilgili veli önyargılarının sınıf içi süreçlere ilişkin etkileri saptanmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşür bir çalışma olan Meeusen (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da ailenin gruplararası tutumların oluşmasında önemli bir kurum olduğu, ebeveyn ve çocukları arasında, göçmen karşıtı önyargı ve gruplararası arkadaşlıklar açısından benzerliklerin olduğu saptanmıştır. Ebeveynlerinin gruplararası arkadaşlıkları olan çocukların, daha az önyargılı olduğu saptanmıştır. Ebeveynleri dış-grup üyeleriyle arkadaşça konuşan çocukların, dışgrup üyelerine karşı daha toleranslı tutumları olduğu saptanmıştır. Benzer sonuçlar Sinclair ve arkadaşları (2005) tarafından da bulunmuştur. Ebeveynlerin önyargıları ile çocukların önyargıları arasında ilişki saptanmıştır. Bu ilişkinin özellikle ebeveynleri ile çok özdeşim kuran çocuklarda kurmayanlara göre daha güçlü olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla ebeveynlerin gruplararası tutumlarının çocuklarının açık ya da örtük tutumlarını etkilediği saptanmıştır. Ancak bu etki ebeveynleri ile daha çok özdeşim kuran çocuklarda daha güçlüdür. Bu çalışmanın sonuçları ile alanyazında yer alan sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, ebeveynlerin gruplararası tutumları ve yaklaşımları ile çocukları arasında örtüşmenin söz konusu olduğu söylenebilir. Bu nedenle de okullarda özellikle önyargıları güçlü ebeveynlerin çocuklarının davranışlarının olumsuz etkileri açısından, çok kültürlülük eğitimlerinin ve kapsayıcı eğitim çerçevesinde gruplararası temas ve arkadaşlığın geliştirilmesine yönelik psiko-eğitim çalışmalarının hem öğrencilere hem de onların velilerine yönelik olarak okullarda gerçekleştirilmesine gereksinim olduğu söylenebilir.

Çalışmanın sonucunda, genel olarak, aynı sınıflarda birlikte eğitim ve öğretim gören Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin arasında gerçekleşecek gruplararası olumlu temasın ve arkadaşlıkların geliştirilmesinde ve sürdürülmesinde, en önemli parametrenin ortak dil Türkçenin olduğu saptanmıştır. Aynı sınıflarda birlikte eğitim gören farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrenciler ortak dil olmaksızın, hem gruplararası bütünleşmenin ve uyumun oluşmasının hem de eğitim ve öğretim sürecinin yapıcı ve etkin olarak sürdürülmesinin güç olduğu saptanmıştır. Ortak dilin de katkı verdiği ve belirlediği gruplararası temas sıklığının, niteliğinin ve arkadaşlığın çok önemli bir parametre olduğu bulunmuştur. Farklı sosyal kimliklere sahip öğrenciler arasında gruplararası temas, etkileşim ve arkadaşlık sağlanmadığı takdirde, sıklıkla olumsuz temasın yaşanması, kabul görmemenin, önyargı ve dışlanmanın yaşanması ve bunların vesile olduğu iç-grup dayanışmasının yaşanmasının sözkonusu olduğu saptanmıştır. Bu süreçte öğretmen ve ailelerin davranışlarının ve tutumlarının önemli bir parametre olduğu bulunmuştur. Hem öğretmenlerin hem de ailelerin davranış, tavır ve tutumlarının, farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrenciler arasındaki temasın ve arkadaşlıkların niceliğini ve niteliğini belirlediği söylenebilir.

Ortak dilin, gruplararası temas ve arkadaşlığın, kabul görmenin, dışlanma ya da dışlanmanın, içgrup dayanışmasının, öğretmen ve veli davranışlarının bir bütün olarak ve senkronize şekilde, öğrenme ve öğretme

ortamında farklı kültürel kimliklere sahip öğrencilerin birbirlerine ilişkin tutumlarını ve davranışlarını etkileyen değişkenler olduğu çalışmada bulunmuştur.

Tüm bu sonuçların yanısıra, çalışmanın sınırlıklarına da yer vermek gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiyeli ve Suriyeli ilkökul öğrencilerin birbirlerine ilişkin tutumlarını anlamak için haftada 25-30 saat derslerine giren ilkökul sınıf öğretmenlerinden veri toplanmıştır. Çalışmanın gerçekleştiği dönemde, doğrudan Suriyeli öğrenciler ile çalışmak yasal olarak sözkonusu değildi. Bu anlamda, çalışmanın en önemli sınırlılığı verilerin sadece sınıf öğretmenlerinden toplanmasıdır. Ancak, Türkiyeli ve Suriyeli öğrenciler arasında deneyimlenen teması ve etkileşimleri her hafta 25-30 saat sınıf ortamında doğrudan gözlemleyen ve süreci belirleyen 40 sınıf öğretmeninden veri toplanmış olması da çalışmanın en güçlü yönüdür. Nitel veriler, hem Türkiyeli ve Suriyeli öğrenciler, hem öğretmenler hem de Türkiyeli ve Suriyeli velilerden toplanıp karşılaştırılmalı olarak incelenseydi daha detaylı ve karşılaştırılabilir sonuçlar elde edilebilirdi. Ancak burada da dil engeli önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, sosyal psikoloji alanının önemli bir kuramı olan gruplararası temas kuramının (Allport, 1954) ışığında, farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip ilkökul öğrencilerinin, birbirlerine ilişkin tutumları sınıf öğretmenlerinin penceresinden incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonuçları çerçevesinde özellikle farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrencilerin birlikte eğitim ve öğretim gördüğü okullar için uygulamacılara yönelik önerilerde bulunulabilir.

Öncelikle farklı sosyal ve kültürel kimliklere sahip öğrencilerin birlikte eğitim gördüğü okulların çok kültürlülüğe yatkın ve göçmen dostu kurumlar olması gerektiği söylenebilir. Yerleşik ve göçmen öğrenciler arasında gruplararası temas sıklığını ve niteliğini arttırmak ve gruplararası arkadaşlıkların kurulmasını sağlamak ve gruplararası olumlu tutumların geliştirilmesini sağlamak için, psiko-eğitim ve yaratıcı drama etkinliklerinin sıklıkla yapılması önerilebilir. Hem Türkiyeli hem de Suriyeli öğrencilerin birlikte katıldığı ve doğrudan etkileşime girdiği sınıf içi ve dışı etkinliklerin sıklığı artırılmalıdır. Okulda bahçe oyunları ve sınıflarda yaratıcı drama etkinlikleri gerçekleştirilmelidir. Bu etkinliklerde Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin eş olarak yan yana birlikte katılım göstermesi ve bunun sıkça yaşanması sağlanmalıdır. Hem doğrudan etkinliklerde aktif olarak rol alan ve eş olan Türkiyeli ve Suriyeli öğrencilerin algı ve duygularında, hem de onları işbirliği içinde seyreden diğer öğrencilerin algı ve duygularında değişim ve dönüşüm gerçekleşecektir. Bu süreç olumlu oldukça, deneyimler hem diğer öğrencilere sıkça aktarılacak hem de evlere taşınacaktır. Bunlara ilave olarak derslerde, grup çalışması, işbirlikli öğrenme ve eşli (iki kişi) öğrenme stratejilerinin yaygınca kullanılması önerilebilir. Türkiyeli ve Suriyeli öğrenciler, matematik, fen bilgisi, sosyal bilgiler, yabancı dil, din vb. dersler ve akademik içerikleri üzerinden doğrudan temas etmeye ve işbirliği yapmaya başladıklarında hem birbirlerinin kişisel özelliklerini hem de akademik yeterliklerini keşfetmeye başlayacaklardır. Bu süreçte tekrarlanan çalışmalar hem gruplararası temasın sıklığını hem de kalitesini arttıracaktır. Gruplararası temasın doğal olarak gruplararası tutumların gelişmesine ve önyargıların azalmasına vesile olacağı söylenebilir.

Son olarak göçmen öğrencilerin devam ettiği okullarda çalışan öğretmenlere, gruplararası ilişkiler, temas, arkadaşlık, kültürleşme, önyargıların azaltılması, olumlu tutumların geliştirilmesi gibi konularda hizmet içi eğitim yoluyla mesleki yeterliliklerini arttıracak hem kuramsal hem de sınıf ve okul ortamında uygulamaya dönük bilgi ve beceri kazandırılabilir.

Kaynaklar

Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.

- Arastaman, G., Fidan, İ. Ö. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenirlik: Kuramsal bir inceleme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yyuefd/issue/40566/491262>
- Bagci, S. C. ve Turnuklu, A. (2019). Intended, unintended, and unknown consequences of contact: The role of positive–negative contact on outgroup attitudes, collective action tendencies, and psychological well-being. *Social Psychology*, 50(1), 7-23. <http://dx.doi.org/10.1027/1864-9335/a000355>
- Bagci, S. C., Rutland, A., Kumashiro, M., Smith, P. K. ve Blumberg, H. (2014). Are minority status children's cross-ethnic friendships beneficial in a multiethnic context?. *British Journal of Developmental Psychology*, 32(1), 107-115. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12028>
- Bagci, S. C., Turnuklu, A. ve Bekmezci, E. (2018). Cross-group friendships and psychological well-being: A dual pathway through social integration and empowerment. *British Journal of Social Psychology*, 57(4), 773-792. <http://dx.doi.org/10.1111/bjso.12267>
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T. ve Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African-Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 135–149. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.1.135>
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Chen, X. ve Graham, S. (2015). Cross-Ethnic Friendships and Intergroup Attitudes Among Asian American Adolescents. *Child Development*, 86(3), 749–764. <https://doi.org/10.1111/cdev.12339>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma deseni*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2013).
- Davies, K., Tropp, L. R., Aron, A., Pettigrew, T. F. ve Wright, S. C. (2011). Cross-group friendships and intergroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 15(4), 332-351. <https://doi.org/10.1177/1088868311411103>
- Dixon, J., Tredoux, C., Durrheim, K., Finchilescu, G. ve Clack, B. (2008). ‘The inner citadels of the color line’: Mapping the micro-ecology of racial segregation in everyday life spaces. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(4), 1547-1569. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00123.x>
- Feddes, A. R., Noack, P. ve Rutland, A. (2009). Direct and extended friendship effects on minority and majority children’s interethnic attitudes: A longitudinal study. *Child Development*, 80(2), 377-390. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01266.x>
- Girgin D. ve Şahin Ç. (2019). Sınıf öğretmenlerinin mesleki kimlik oluşum süreçlerinin incelenmesi: Bir durum çalışması. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – *Journal of Qualitative Research in Education*, 7(3), 1174-1204. <https://dergipark.org.tr/en/pub/enad/issue/48146/610330>
- Johnson, R. B. ve Christensen (2014). *Educational research: quantitative, qualitative and mixed approaches* (5th edit.). Sage.
- Joyce, N. ve Harwood, J. (2014). Improving intergroup attitudes through televised vicarious intergroup contact: Social cognitive processing of ingroup and outgroup information. *Communication Research*, 41(5), 627-643. <https://doi.org/10.1177/0093650212447944>
- Kormos, J., Csizér, K. ve Iwaniec, J. (2014). A mixed-method study of language-learning motivation and intercultural contact of international students. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35(2), 151-166. <https://doi.org/10.1080/01434632.2013.847940>
- Langdrige, D. (2007). *Phenomenological psychology: Theory, research and method*. Pearson Education.
- Liebkind, K., Mäkinen, V., Jasinskaja-Lahti, I., Renvik, T. A. ve Solheim, E. F. (2019). Improving outgroup attitudes in schools: First steps toward a teacher-led vicarious contact intervention. *Scandinavian Journal of Psychology*, 60(1), 77-86. <https://doi.org/10.1111/sjop.12505>
- Mäkinen, V., Liebkind, K., Jasinskaja-Lahti, I. ve Renvik, T. A. (2019). A teacher-led vicarious contact intervention in culturally mixed classrooms with in-and outgroup role models of intergroup friendship. *Journal of School Psychology*, 75, 27-40. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2019.07.002>

- Mazziotta, A., Rohmann, A., Wright, S. C., De Tezanos-Pinto, P. ve Lutterbach, S. (2015). (How) does positive and negative extended cross-group contact predict direct cross-group contact and intergroup attitudes? *European Journal of Social Psychology*, 45(5), 653–667. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2110>
- Meeusen, C. (2014). The parent–child similarity in cross-group friendship and anti-immigrant prejudice: A study among 15-year old adolescents and both their parents in Belgium. *Journal of Research in Personality*, 50, 46-55. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2014.03.001>
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.). Nobel. (Orijinal çalışma basım tarihi 2009).
- Miklikowska, M., Thijs, J. ve Hjern, M. (2019). The impact of perceived teacher support on anti-immigrant attitudes from early to late adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 48(6), 1175-1189. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-00990-8>
- Munniksmä, A., Stark, T. H., Verkuyten, M., Flache, A. ve Veenstra, R. (2013). Extended intergroup friendships within social settings: The moderating role of initial outgroup attitudes. *Group Processes and Intergroup Relations*, 16(6), 752–770. <https://doi.org/10.1177/1368430213486207>
- Ntontis, E., Drury, J., Amlôt, R., Rubin, G. J. ve Williams, R. (2018). Emergent social identities in a flood: Implications for community psychosocial resilience. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 28(1), 3–14. <https://doi.org/10.1002/casp.2329>
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. Sage Publication.
- Pettigrew, T. F. (1997). Generalized intergroup contact effects on prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(2), 173-185. <https://doi.org/10.1177/0146167297232006>
- Ramiah, A. Al, Schmid, K., Hewstone, M. ve Floe, C. (2015). Why are all the White (Asian) kids sitting together in the cafeteria? Resegregation and the role of intergroup attributions and norms. *British Journal of Social Psychology*, 54(1), 100–124. <https://doi.org/10.1111/bjso.12064>
- Ramos, M. R., Cassidy, C., Reicher, S. ve Haslam, S. A. (2012). A longitudinal investigation of the rejection–identification hypothesis. *British Journal of Social Psychology*, 51(4), 642-660. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2011.02029.x>
- Sinclair, S., Dunn, E. ve Lowery, B. (2005). The relationship between parental racial attitudes and children’s implicit prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 41(3), 283-289. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2004.06.003>
- Stark, T. H., Flache, A. ve Veenstra, R. (2013). Generalization of Positive and Negative Attitudes Toward Individuals to Outgroup Attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(5), 608–622. <https://doi.org/10.1177/0146167213480890>
- Techakesari, P., Barlow, F. K., Hornsey, M. J., Sung, B., Thai, M. ve Chak, J. L. Y. (2015). An Investigation of Positive and Negative Contact As Predictors of Intergroup Attitudes in the United States, Hong Kong, and Thailand. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46(3), 454–468. <https://doi.org/10.1177/0022022115570313>
- Tip, L. K., Brown, R., Morrice, L., Collyer, M. ve Easterbrook, M. J. (2019). Improving refugee well-being with better language skills and more intergroup contact. *Social Psychological and Personality Science*, 10(2), 144-151. <https://doi.org/10.1177/1948550617752062>
- Tropp, L. R., Stout, A. M., Boatswain, C., Wright, S. C. ve Pettigrew, T. F. (2006). Trust and Acceptance in Response to References to Group Membership: Minority and Majority Perspectives on Cross-Group Interactions. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(3), 769-794. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00031.x>
- Turner, R. N. ve Brown, R. (2008). Improving children’s attitudes toward refugees: An evaluation of a school-based multicultural curriculum and an anti-racist intervention. *Journal of Applied Social Psychology*, 38(5), 1295–1328. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2008.00349.x>

- Turner, R. N. ve Feddes, A. R. (2011). How intergroup friendship works: A longitudinal study of friendship effects on outgroup attitudes. *European Journal of Social Psychology*, 41(7), 914-923. <https://doi.org/10.1002/ejsp.843>
- Türnüklü, A., Türk, F., Tercan, M. ve Kaçmaz, T. (2020). Gruplararası tutum: Aynı sınıflarda eğitim gören, Türkiyeli ve Suriyeli ilkokul öğrencilerinin birbirlerine yönelik tutumlarına ilişkin okul psikolojik danışmanlarının deneyimleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 8(2), 565-598. <https://dergipark.org.tr/en/pub/enad/issue/54160/732572>
- Ülger, Z., Dette-Hagenmeyer, D. E., Reichle, B. ve Gaertner, S. L. (2018). Improving outgroup attitudes in schools: A meta-analytic review. *Journal of School Psychology*, 67, 88-103. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2017.10.002>
- Vedder, P., Horenczyk, G., Liebkind, K. ve Nickmans, G. (2006). Ethno-culturally diverse education settings: problems, challenges and solutions. *Educational Research Review*, 1(2), 157-168. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2006.08.007>
- Vezzali, L., Giovannini, D. ve Capozza, D. (2012). Social antecedents of children's implicit prejudice: Direct contact, extended contact, explicit and implicit teachers' prejudice. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 569-581. <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.631298>
- Vezzali, L., Hewstone, M., Capozza, D., Giovannini, D. ve Wölfer, R. (2014). Improving intergroup relations with extended and vicarious forms of indirect contact. *European Review of Social Psychology*, 25(1), 314-389. <https://doi.org/10.1080/10463283.2014.982948>
- Yanık, Ö., B. ve Akansel, A. (2019). Okul öncesi sınıftaki suriyeli çocuklar ve aileleri üzerine bir etnografik durum çalışması: Bu sınıfta biz de varız! *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(3), 942-966. <https://dergipark.org.tr/en/pub/enad/issue/48146/609546>